

Зора Мијушковић, ЛОГОРСКИ ЗАПИСИ, Никшић 1982.

У Никшићу — граду богате револуционарне прошлости и запажене издавачке дјелатности — одавно је празнован први сусрет са новом књигом. Тако је то било одмах након првог ослобођења 1878. године, тако је било између два свјетска рата (када су никшићке књижаре заузимале прво мјесто у земљи — по ширењу књига, њиховој набавци и продаји), тако је то и послеједног потоњег рата. И у септембарским данима слободарског слава Никшић је с разлогом уздигао књигу на пиједестал знања и мудрости, свјестан чињенице да су култура и умјетност један од битних услова свеукупног друштвеног развоја.

Књига Зоре Мијушковић „Логорски записи“ мала је по обиму али занимљива по садржају. Она третира, углавном, живот у логорима од фебруара 1942. до маја 1945. године. У то вријеме Зора Мијушковић је чамила у фашистичким логорима који су се налазили у земљи и ван ње.

Овај занимљиви и вриједни рукопис у ствари је нека врста логорских записа. У питању је једна нова димензија и једна значајна област из живота и борбе наших родољуба у току II свјетског рата, која је неоправдано запостављана у досадашњој писаној ријечи. Разлога за то има више, а један од њих се крије у чињеници да су бројни логорашки завршили свој живот у овим фабрикама смрти. Тим више, овакви рукописи добијају у значају, јер указују на изузетан напор и жртву свих родољуба којима су патриотизам и остали циљеви НОП-а били изнад свега. Поготово ако су овакви рукописи резултат забиљежака које су — некад оловком, некад сјећањем, а највише срцем — вођене на овој ратној стази између живота и смрти. Такав је случај био и са Зором Мијушковић: „Настојала сам биљежити на парчету папира упечатљиве догађаје, кроз логорске жице, од којих сам неке сачувала, касније преписала, да бих могла што вјерније

данас описати те тешке дане да не падну у заборав“ (стр. 81).

Зора Мијушковић знала је преви овај текст. Она биљежи оно што је у том тренутку заиста најбитније. Њена запажања су правремена и добра. Занемарује небитне детаље и саопштава догађаје који поређани један поред другог чине неку врсту хронике живота из логора кроз које је пролазила, али и хронику било којег фашистичког логора. На тај начин овај рукопис добија у значају као докуменат не само о животу, борби и страдању Никшићана и никшићких жена у логорима кроз које су пролазили већ уопште о животу антифашиста који су чамили у овим логорима.

Рукопис као цјелина оставља утисак интимних записа о логорском животу, о страховима од којих се памет губила али понос није, о туговању што се није на ватреној линији — о том „осјећају који неда мира“ (стр. 20). Оставља утисак записа о сталном пркосу и жељи да се на тај начин помогне народноослободилачки покрет у земљи. Има ту и драгоцјених записа о политичком раду унутар логора, барском логору на примјер (стр. 51), о раду и функцији суда части, васпитних група и других облика рада, чији је циљ био да се одржи морал робијаша, да се саботажом нанесе штета окупатору, да се остане човек и борац у најтежим условима.

У овим се записима оцртавају снажни ликови жена, неустрашивих бораца достојних дивљења, жена које су умирале тјешећи оне који остају, мајки које нијесу туговале ни за јединцем сином — да се моралом не би клонуло. Тако снажне и јаке биле су и остале све јунакиње-логорашнице зато што су живјеле и бориле се по опробаном принципу „Сви за једнога — један за све“ Документарну вриједност имају подаци о личностима уз чија се имена наводи и одакле су, као и подаци о

неким фактима које заиста нигдје друго не можемо наћи.

Тешки услови живота за све вријеме тамновања нијесу сломили жељу логорашице да буде објективна у записивању и оцјенивању. Она тако говори и о ријетким радостима које су долазиле са друге стране, од људи који су били у служби фашизма. А они су могли помоћи да се лакше издржи глад, да се дотури увијек радо чекана вијест из завичаја, да се добије права информација о стању на фронтима. Таквих је услуга бивало све више како се рат свом крају примичао. Ненаметљиво се увјеравамо да нијесу сви фашисти који су у служби фашизма, да је и њима ускраћена слобода, јер су принуђени да раде оно што интимно не желе а да им је забрањен рад за који осјећају да је правичан. И са тог аспекта гледано, рукопис Зоре Мијушковић има изузетну вриједност.

Све ово говори да књига *Логорски записи* има и документар-

ну и списатељску вриједност. То је нови квалитет, који је добио значајно мјесто и у предговору другарице Вјере Ковачевић: „Свједочење другарице Зоре због свега тога је драгоцен прилог, не само за нашу историју, већ и за васпитање младих кадрова, на којима је аманет погинулих да чувају слободу и социјалистичку заједницу за коју су они погинули — и да не дозволе да се икада више поврате та времена”.

Учесници НОП-а су најпознанији да тумаче идеале револуције, њене поруке и вриједности. Њихова жива ријеч је зато незамјенљива и ненадокнадива. Управо због тога — валоризација револуционарних традиција у циљу њиховог осавремењавања и повезивања са садашњим временом — сталан је дуг и обавеза. И са те стране гледано — ова књига представља освјежење и значи допринос, због чега аутору дугујемо захвалност а издавачу признање.

Проф. др Зоран Лакић

др Драгољуб Петровић, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ 1941—1945

Овом је монографијом источна Србија добила најпотпунију обраду временског периода народноослободилачког рата и социјалистичке револуције 1941—1945. Догађаји су обрађени хронолошким редом, по годинама које у исто време означавају и посебне делове књиге са претходним предговором (5—8 страна), уводним делом (9—24) и кратким прегледом стварања и развоја окупаторско-квислиншког политичког и економског система у источној Србији (25—51).

У уводном делу аутор даје успелу слику друштвених, социјалних и политичких кретања на територији поменуто области. Велике тешкоће је имао за њено омеђавање и то је препустио другим

граната науке. Но, и поред тога, ипак је приказао њене границе и дао приближну површину од 7.200 km² са 360.000 становника.

У делу књиге о окупаторско-квислиншком политичком и економском систему аутор говори и о интересовању капиталистичких држава западне Европе за територију источне Србије до априлског рата 1941, када је снагом оружја нацистичка Немачка тај проблем решила у своју корист и, поред осталог, отпочела са економском експлоатацијом рударског базена Бор. Она је дозволила рад ранијих среских начелстава и општинских управа, чијом је помоћу настојала да паралише снаге НОП-а.

Преостали део књиге садржи четири дела. У првом, *Устанак у*